

25.10.2021

EOAK/7246/2021

Eduskunta
Lakivaliokunta
lav@eduskunta.fi

Viite: Lakivaliokunta, ti 26.10.2021 klo 10.30 (Teams), HE 7/2021 vp.

Sukupuoleen perustuva vaikutin rangaistuksen koventamisperusteena

Lakivaliokunta on pyytänyt eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian asiantuntijan kuulemista ja kirjallista asiantuntijalausuntoa yllä mainitusta hallituksen esityksestä.

Esitysluonnoksessa ehdotetaan, että rikoslain 6 luvun 5 §:n 4 momentissa lueteltuihin rangaistuksen koventamisperusteisiin (rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon, vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen ja vammaisuuteen perustuva vaikutin) lisättäisiin maininta rikoksen tekemisestä uhrin sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta törkeästä kunnianloukkauksesta ja laittomasta uhkauksesta koskeviin säännöksiin ehdotetaan niin ikään lisättäväksi nimenomainen maininta tekojen tekemisestä kohteen sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta. Maininta sukupuolesta teon vaikuttimena lisättäisiin myös julkista kehottamista rikokseen koskevaan oikeushenkilön rangaistusvastuusäännökseen silloin, kun rikos, johon kehoitetaan tai houkutellaan, on törkeä kunnianloukkaus tai laiton uhkaus.

Olen 1.10.2020 antanut nyt kysymyksessä olevan hallituksen esityksen luonnoksesta lausunnon [EOAK/5468/2020](#). Luonnos vastasi pääosin nyt kysymyksessä olevaa hallituksen esitystä. Antamallani lausunnolla ei näytä olleen lopullisen hallituksen esityksen sisältöön olennaista vaikutusta. Näin ollen näen tarpeelliseksi toistaa lakivaliokunnalle ne keskeiset, osin kriittiset, argumentit, joita olen aikaisemmassa lausunnossani oikeusministeriölle esittänyt.

Pyydettynä lausuntonani esitän kunnioittavasti seuraavan.

1. Sukupuoleen perustuva vaikutin vai vihavaikutin?

Hallituksen esityksessä, jossa on 33 sivua, mainitaan sana ”viha” eri muodoissaan ja yhdyssanojen osana 146 kertaa. Ehdotetuissa säännöksissä vihaa tai vihavaikutinta ei kuitenkaan mainita eikä vihan olemusta tarkemmin määritellä perusteluissakaan. Pidän tätä merkittävänä ongelmana ennen muuta sen vuoksi, että vihavaikuttimen toistuva korostaminen ehdotetun lain perusteluissa (mainittu 34 kertaa) johtaa käytännössä tulkinnallisesti hankaliin tilanteisiin. Vihavaikutin ei ole sama asia kuin ehdotetussa lakitekstissä mainittu ”sukupuoleen perustuva vaikutin”. Tämä käsitteellinen ero aiheuttaa jännitteitä ja ilmeisiä ristiriitoja ehdotetun lakitekstin ja perustelujen välille.

Rikoksentekijän teosta ilmenevällä tahallisuuden asteella, ajatuksilla, suunnitelmilla ja vaikuttimilla (perinteisen jaottelun mukaan rikoksen subjektiivisella puolella) on rikokseen johtaneen ja siitä ilmenevän tapahtumainkulun arvioinnissa keskeinen merkitys jo nykyisten säännösten perusteella.

Rikoslain 6 luvun 4 §:n mukainen yleisperiaate rangaistuksen mittaamisessa on seuraava:

”Rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen.”

Sekä teon vaikuttimet että teosta ilmenevä muu tekijän syyllisyys otetaan siis aina huomioon rangaistuksen mittaamisessa. ”Rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys” mainitaan erikseen myös ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välistä valintaa koskevassa rikoslain 6 luvun 9 §:ssä.

Jos varastetaan rikkaalta, lyödään vahvempaa tai huijataan puolustuskykyistä ammattilaista, rikoksentekijän syyllisyyttä pidetään usein vähäisempänä kuin päinvastaisessa tilanteessa. Kun varastetaan köyhältä, lyödään heikompaa tai huijataan vanhusta taikka lasta, rikoksentekijän syyllisyyttä pidetään yleensä suurena.

Jos terroristi puukottaa torilla vain naisia, koska on todennäköisempää, että naiset eivät tee kovaa vastarintaa, kysymys on suurta syyllisyyttä osoittavasta heikon uhrin valinnasta, mutta ei välttämättä erityisesti naiseuteen liittyvästä vaikuttimesta. Jos naisuhrien valinnassa on kysymys terroristin mielestä siveettömästi pukeutuvien ja huonosti käyttäytyvien naisten rankaisemisesta, kysymys ilmeisesti saattaisi olla nyt ehdotetun koventamisperusteen kattamasta tilanteesta tai uskontoon perustuvasta vaikuttimesta. Joka tapauksessa rikoksentekijän syyllisyyden kaikkiin ulottuvuuksiin voitaisiin kuitenkin jo nykyisten säännösten puitteissa kiinnittää riittävästi huomiota.

Raiskauksissa ja muissa seksuaalirikoksissa uhrin sukupuoli lienee lähes aina merkityksellinen seikka ja tietynlainen rikoksen vaikutin. Seksuaalirikoksissa uhri valikoituu ainakin osaksi sukupuolensa perusteella, koska rikoksentekijälle lienee harvoin samantekevää, mitä sukupuolta uhri on. Ehdotettu koventamisperuste voisi sanamuotonsa mukaisesti tulla sovellettavaksi kaikissa seksuaalirikosasioissa, mikä ei perustelujen valossa kuitenkaan ole ehdotuksen tarkoitus. Edellä mainittu ristiriita ehdotettujen säännösten sanamuodon ja perustelujen välillä ilmeneekin selvimmin juuri seksuaalirikosten kohdalla.

Hallituksen esityksessä (s. 22) on seksuaalirikosten osalta ehdotetun säädöstekstin sanamuotoon nähden ristiriitaisesti todettu seuraavaa:

”Teon tulisi ehdotetun uuden koventamisperusteen soveltamiseksi käsiällä olevassa yksittäistapauksessa osoittaa, että teko on tehty nimenomaan uhrin sukupuoleen kohdistuvan vihan vaikuttimesta. Esimerkiksi seksuaalirikoksen suojelema oikeushyvä on seksuaalinen itsemääräämisoikeus, ja tekoon voi poikkeuksellisesti, mutta ei välttämättä sisältyä uhrin sukupuoleen liittyvä tai siihen perustuva vihavaikutin.”

Hallituksen esityksessä korostettua ”vihavaikutinta” ei mainita tai pyritä muutenkaan kuvaamaan ehdotetuissa säännöksissä. Lakiehdotuksessa käytetty ilmaisu on pelkkä ”sukupuoleen perustuva vaikutin”. Sukupuoleen perustuva vaikutin lienee käsiällä useimmissa seksuaalirikoksissa. Esimerkiksi seksuaalista ahdistelua (rikoslaki 20 luku 5 a §) koskevista tapauksista kuten luvattomassa koskettelussa lienee yleensä mukana sukupuoleen perustuva vaikutin, mutta ei vihavaikutinta. Silti ehdotetun koventamisperusteen sanamuodon asettamat soveltamisedellytykset näyttäisivät täyttyvän tällaisessakin teossa.

Vaikuttaa siltä, että lakiehdotuksen kärki kohdistuu nimenomaan ns. vihapuheeseen ja muut mahdolliset soveltamistilanteet ovat sen vuoksi jääneet vähälle huomiolle. Ehdotetun koventamisperusteen soveltamisala olisi kuitenkin yleinen. Kysymykseen tulevien rikosten kirjoa ei hallituksen esityksessä ole pyritty kuvaamaan. Sukupuoleen perustuva vaikutin voisi olla käsiällä esimerkiksi erilaisiin fetisseihin liittyvissä omaisuusrikoksissa kuten naisten alusvaatteiden anastamisessa tai tietyille sukupuolelle varatun pukuhuoneen tapahtumien kuvaamisessa ja videoiden levittämisessä. Paritusrikoksissa ja rangaistavassa seksin ostamisessa (seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö) sukupuoleen perustuva vaikutin lienee niin ikään säännönmukaisesti mukana.

Mikäli vihavaikuttimeksi hallituksen esityksen perusteluissa kutsuttu tunnusmerkki ratkaisisi sen, milloin ehdotettua koventamisperustetta sovellettaisiin, asian tulisi selvästi ilmetä myös lain sanamuodosta rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellyttämällä tavalla.

2. Erityisten tärkeiden oikeushyvien listaamisen mielekkyys?

Rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaisia rangaistuksen koventamisperusteita ovat nykyisin rikoksen tekeminen rotuun, ihon-

väriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta.

Lainkohdassa vaikuttimilla tarkoitetaan nähdäkseni uhrin eikä tekijän ominaisuuksiin liittyviä vaikuttimia, joskin lainkohdan sanamuoto voisi sinänsä viitata myös esimerkiksi rikoksentekijän omaan uskontoon tai vakaumukseen.

Rikoslain 6 luvun 5 §:ssä mainitut koventamisperusteet soveltuvat yleisesti kaikkiin rikoslajeihin ja rikoksiin. Säännöksen 1 momentin 4 kohdassa on siis kysymys oikeushyvistä, jotka tulevat välillisesti huomioon otetuiksi rangaistuksen mittaamisessa silloinkin, kun varsinainen kriminalisointi koskee jotakin muuta oikeushyvää, esimerkiksi oikeutta elämään, jota yleensä pidetään yksilöllisistä oikeushyvistä arvokkaimpana.

Mikäli pahoinpitelyn tai henkirikoksen vaikuttimena on vaikkapa uhrin väärauskoisuus ja rangaistusta tällä perusteella korotetaan, tulee kriminalisoinnilla suojatun oikeushyvän ohella rangaistuksen koventamisperusteiden kautta otetuksi huomioon myös uskonnonvapaus. Koventamisperusteita koskevalla säännöksellä lainsäätäjä siis nostaa rangaistuksen mittaamisessa tietyt oikeushyvät kaikkien rikosten kohdalla huomioon otettaviksi eräänlaisiksi erityisiksi oikeushyviksi ("superoikeushyviksi").

Jos tapon vaikuttimena on ollut omaisuuden - esimerkiksi perinnön - saaminen, mikään rikoksen vaikuttimiin liittyvä koventamisperuste ei pelkästään tällä perusteella sovellu tapaukseen. Omaisuuden suoja ei siis ole haluttu nostaa koventamisperusteissa mainittuihin vaikuttimiin liittyvänä oikeushyvänä esimerkiksi yhdenvertaisen kohtelun vaatimuksen rinnalle. Sinänsä omaisuuden suoja on otettu kattavasti huomioon rikoslain eri kriminalisoinneissa.

Voidaan pohtia, miksi toisen tappaminen esimerkiksi viinapullon saamiseksi olisi tekona lievempi kuin toisen tappaminen jonkin muun objektiivisesti arvioiden yhtä järjettömän syyn kuten rodun tai sukupuolen takia. Kaikki suvaitsemattomuuteen ja ehdottomuuteen perustuvat ääri-ilmiötkin saattavat rikoksen vaikuttimina olla yhtä tuomittavia. Sen vuoksi tiettyjen vaikuttimien pistemäinen nostaminen paheksuttavuudessa toisten yläpuolelle saattaa tarpeettomasti rajata tuomioistuimen harkintavaltaa.

Mikä tahansa suvaitsemattomuuteen perustuva syy rikoksen motiivina ansaitsee siis tulla huomioon otetuksi rangaistuksen mittaamisessa, mutta eri asia on, pitääkö kaikkia tuomittavia motiiveja pyrkiä listamaan laissa. Pidän tärkeänä, että tuomioistuin saa rangaistusta määritessään arvioida kunkin tapauksen erityispiirteitä mahdollisimman vapaasti. Tiettyjen teon vaikuttimien paheksuttavuuden korottaminen laissa toisten yläpuolelle saattaa myös johtaa listan myöhemmän täydentämiseen tai muuttamiseen poliittisista suhdanteista riip-

puvilla arvovalinnoilla, jotka eivät välttämättä ole yhtä ajattomia ja itsestään selviä kuin nykyiset koventamisperusteet.

3. Entä muut syrjintäperusteet kuten ikä (lapset ja vanhukset) tai kieli?

Rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa nykyisin mainitut vaikuttimet ovat perustuslain 6 §:n 2 momentissa mainittuja syrjintäperusteita, kuten myös ehdotettu sukupuoli. Siinä mielessä ehdotusta voitaisiin pitää johdonmukaisena. Toisaalta perustuslaissa nimenomaisesti mainituista syrjintäperusteista jäisi vielä puuttumaan ikä, kieli ja terveydentila. Esitysluonnoksessa ei ole pohdittu eikä esitetty perusteita sille, miksi näitä yhdenvertaisen kohtelun vaatimukseen liittyviä perustuslaissa mainittuja henkilön ominaisuuksia ei ehdoteta otettavaksi mukaan rikoslain koventamisperusteisiin. Esimerkiksi kielivähemmistöjen tai vanhusten ja lasten suojaaminen nimenomaisen koventamisperusteen kautta voisi olla yhtä perusteltua tai jopa perustellumpaa kuin sukupuolen nostaminen koventamisperusteeksi.

En pidä itsestään selvänä, onko pikkusiskoaan suvun ja uskonnon tytöille ja naisille asettamien roolivaatimusten takia lyövä isovelji enemmän vai vähemmän syyllinen kuin isovelji, joka lyö sisartaan jostain muusta syystä. Tuomittavien vaikuttimien asettaminen laissa koventamisperusteiden kautta paheksuttavuusjärjestykseen ei ole helppoa eikä välttämättä edes tarpeen. Tuomioistuimelle jätetty laaja harkintavalta tuottaa todennäköisesti oikeudenmukaisimman lopputuloksen. Kunkin tapauksen yksilöllisille piirteille voidaan silloin antaa niiden ansaitsema painoarvo.

Tyttöjen sukupuolielinten silpomisessa lienee kysymys teosta, johon uusi koventamisperuste soveltuisi. Päättäessään toimenpiteestä, joka ehkä on tehty myös tytön äidille ja isoäidille, vanhemmat tai isovanhemmat ilmeisesti useimmiten kuvittelevat toimivansa lapsen parhaaksi. Teon tuomittavuudesta huolimatta sukupuoleen liittyvän vaikuttimen käyttäminen kaavamaisena koventamisperusteena ei tässä yhteydessä kuitenkaan tuntuisi luontevalta. Ainakaan uhriin kohdistuvasta vihasta ei liene kysymys. Kaikki vaikuttimet, jotka johtavat lapsen vakavaan pahoinpitelemiseen ovat joka tapauksessa erityisen moitittavia. Ehkä lapsen turvaton ja alisteinen asema voitaisiinkin säätää yleiseksi koventamisperusteeksi vahvemmin perustein kuin sukupuoli.

4. Muutoksen tarpeellisuus?

Tuomioistuin voi rikoslain 6 luvun 4 §:n nojalla ottaa huomioon kaikki olennaiset rangaistuksen laatuun ja määrään vaikuttavat seikat. Myös sukupuoleen kohdistuva viha tai muu sukupuoleen liittyvä vaikutin on siten mahdollista jo nykyisin ottaa huomioon normaalin syyllisyysarvion kautta tai jopa rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa erikseen mainittuihin vaikuttimiin rinnasteisena muuna vaikuttimena. Tältä osin oikeustilaa ei mielestäni ole välttämätöntä tarvetta selventää.

Rikoksen tekeminen sukupuoleen kohdistuvan vaikuttimen takia ei ole laissa nimenomaisesti mainittu koventamisperuste missään Pohjoismaassa tai Saksassa. Historiasta johtuen erityisesti Saksassa tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta suojataan herkästi myös rikosoikeudellisilla normeilla. Huomion arvoista onkin, ettei sielläkään sukupuoleen liittyvän vaikuttimen huomioon ottamista koventamisperusteena kuitenkaan ilmeisesti ole pidetty tarpeellisena.

Kaiken edellä todetun perusteella suhtaudun varauksellisesti ehdotettujen lainmuutosten tarpeellisuuteen.

Oikeusasiamies

Petri Jääskeläinen

Esittelijäneuvos

Jarmo Hirvonen

Asiakirja on hyväksytty sähköisesti asiahallintajärjestelmässä.